

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.614
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.35>

ВОЙТЕНКО А.В.

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Ця стаття присвячена розгляду злочину проти життя особи, а саме ст. 120 Кримінального кодексу України «Доведення до самогубства». Життя людини є найвищою цінністю для сучасних цивілізованих країн. Право на життя – це особисте, немайнове, невідчужене право людини, що забезпечує її природне існування. Захист цього права закріплений в Основному Законі України, а саме в ст. 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Вдосконалення правового механізму держави охорони права на життя людини є однією з головних цілей та завдань держави, тому це питання є актуальним.

Кримінальним кодексом передбачено покарання за посягання на життя людини, прикладом є ст.ст. 115, 116, 117, 118, 120 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Хочемо звернути увагу на ст. 120 КК України, яка має назву «Доведення до самогубства» [2]. Суспільна небезпечність цього злочину полягає в тому, що він посягає на природне невід'ємне право людини – «право жити», а також вирізняється певною жорстокістю, аморальністю і спрямованістю проти гуманістичних засад та взаємовідносин людей.

Самогубство – це умисне позбавлення життя власне самою особою, часто вчинене з відчаю, причину якого найчастіше зараховують до психічних розладів. Саме по собі самогубство не є злочином, злочином вважається доведення особи до самогубства, тобто ті дії, без яких би не відбувся суїцид, такі дії караються Кримінальним кодексом. Такий злочин, як доведення до самогубства, завдає найбільшу шкоду особі, позбавляє її найціннішого – життя. Ст. 120 КК України розміщена в Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини Кримінального кодексу України, що своєю чергою підтверджує небезпечність злочину. Доведення до самогубства належить до злочинів середньої тяжкості, на відміну від інших злочинів, які містяться в цьому розділі.

Ключові слова: *суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок, причинний зв'язок, жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій, систематичне приниження людської гідності, злочин, право, самогубство.*

This article is about consideration of a crime against a person's life. It is it is enshrined in Article 120 of the Criminal Code of Ukraine "Bringing to Suicide". Human life is the highest value of modern society. The right to life is special, non-mine, non-living, the right of people. It ensures the natural existence of man. The third article of the Constitution of Ukraine protects it. It proclaimed "A person, his life and health, honor and dignity, integrity and security – this is the highest social value. Human rights and freedoms, as well as guarantees for their implementation, coordinate the activities of the state. They are the main reference point in the direction of yellowness of Ukraine.

The state is responsible to citizens for its activities. Ensuring the rights and freedoms of a citizen is the main duty of the state” [1]. The state is obliged to protect the rights of citizens, as well as to improve the system for their implementation. Thus, the article reveals a very topical issue.

The Criminal Code of Ukraine secures responsibility for encroachment on human life. You can see it in the following articles: 115, 116, 117, 118, 120 of the Criminal Code of Ukraine. I would like to wrap up your respect on Article 120 of the CC of Ukraine. It is called “Bringing to Suicide” [2]. This crime has terrible consequences. They are manifested not only in the encroachment on the natural and inalienable right of man – the right to life, but also in valuable, immoral, cruel and susceptible behavior. Moreover, such person’s behavior is aimed at the destruction of all humane values.

Suicide is the most convenient way of adding amusement to one’s very own personality, often due to vindicating, the reason for which is often brought to mind. In general, suicide is not a crime. But the actions of a person with whom he pushed another person to suicide are punished by the Criminal Code of Ukraine. A crime such as “committing suicide” does the most harm to a person and takes his life. Article 120 can be found at II Selection “crimes against human life and health” of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. Bringing to suicide is a moderate crime. Despite this, the legislator placed him among the most serious crimes.

Key words: *socially dangerous act, socially dangerous consequence, causal connection, ill-treatment, blackmail, coercion to illegal actions, systematic humiliation of human dignity, crime, law, suicide.*

Вступ. Ст. 120 КК України передбачає кримінальну відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що спричиняється жорстоким поводженням з особою, шантажем, систематичним приниженням гідності або систематичним протиправним примусом до дій, що суперечать волі особи, схилянням до самогубства, а також іншими діями, що сприяють вчиненню самогубства [2]. Причинний зв’язок цього злочину має особливість: суспільно небезпечні наслідки цього злочину (самогубство або замах на самогубство) настають не через безпосередньо дії винного, які прямо спрямовані на заподіяння смерті, вони настають від дій потерпілої особи-самогубця. Потерпілий самостійно позбавляє себе життя через вчинення певних дій винним.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі складу злочину, передбаченого ст. 120 КК України, дослідженні способів доведення до самогубства, проблемних питань суб’єктивної сторони злочину.

Результати дослідження. Для того щоб визначити проблемні питання кваліфікації цього злочину, необхідно ретельно проаналізувати кожен його елемент – об’єкт, об’єктивну сторону, суб’єкт та суб’єктивну сторону. Почнемо з об’єкта. У ст. 120 КК України об’єктом є суспільні відносини, які знаходяться під охороною кримінальним законодавством, за порушення яких настає кримінальна відповідальність, а саме за заподіяння шкоди життю чи здоров’ю іншої особи або створення загрози заподіяння такої шкоди. Законом України від 8 лютого 2018 р. № 2292-VIII про внесення зміни до ст. 120 КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства перелік кримінально-караних способів доведення до самогубства або до замаху на самогубство було розширено та доповнено такими способами, як схиляння до самогубства, а також іншими діями, що сприяють вчиненню самогубства. Ознаку як примус до протиправних дій замінено на систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи. Ці зміни, спрямовані на протидію вчиненню самогубства, зокрема здійснення суїциду підлітками, вирішили деякі проблемні питання цієї статті[3].

Розглядаючи питання про злочини проти життя та здоров’я, теорія кримінального права поняття «людина» і «особа» не розділяє, а визначає їх як синоніми. Єдиною відмінністю поняття «людина» від поняття «особа» є те, що людина – це біологічна істота, яка має невід’ємні суб’єктивні права, одне з яких – право на життя, право на своє біологічне існування. Це право з’являється в кожній людині від народження і закінчується з біологічною смертю. Тому абсолютно справедливим є твердження, що безпосереднім об’єктом зазначених злочинів є життя будь-якої людини незалежно від його соціальної значущості й корисності [4, с. 172]. Також з огляду на диспозицію статті можна дійти висновку, що додатковим об’єктом цього злочину також може ви-

ступати людська гідність. Дії винного проявляються у психологічному впливі на потерпілу особу, стають вирішальними та підбурюють особу-потерпілого позбавити себе життя. Цей психологічний вплив викликає депресію, стрес, афект, почуття страху, беззахисність, безвихідність, образу, безсилля, замкненість тощо, які й підштовхують особу до самогубства. Тобто злочинець вчиняє дії, щоб спровокувати жертву до самогубства або замаху на нього.

Об'єктивна сторона злочину виражена у формі діяння чотирма основними видами способів, які не є вичерпними. Це спосіб як: 1) жорстоке поводження з особою; 2) шантаж; 3) примус до протиправних дій; 4) систематичне приниження людської гідності потерпілого, яке призводить до самогубства або замаху на нього та інші дії, що є причиною самогубства. Відповідальність можлива, якщо особу підштовхнули до самогубства неправомірними діями, які передбачені нормою КК України. Жорстке поводження з особою є оціночним поняттям. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», під жорстоким поводженням треба розуміти безжалісне, грубе діяння, яке завдало потерпілому фізичного чи психічного страждання, а саме: мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо [5]. Для того, щоб визначити міру приниження людської гідності, необхідно встановити обсяг прав та обов'язків обвинуваченого й потерпілого, у тому числі відносини, їх взаємозалежності, психологічну характеристику потерпілого (його темперамент, характер, звички, фізіологічний стан); ставлення обвинуваченого до наслідків своїх вчинків [6, с. 187]. Щодо шантажу, то це певна погроза розголошення правдивих або неправдивих відомостей про особу, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, розголошення, яких спричинить потерпілому значну шкоду або може принизити честь та гідність особи. Важливою характеристикою шантажу є те, що потерпілий готовий на все задля того, щоб відомості не було розголошено. Під примусом до протиправних дій можемо розуміти фізичний або психічний вплив на особу з метою спонукання її до вчинення дій, які прямо заборонені законом [7, с. 55]. На нашу думку, зазначення «примус до протиправних дій» значно звужує об'єктивну сторону цього злочину, бо особу можна довести до самогубства шляхом примушування її до дій, які заборонені, але створюють деяку незручність, небажані для потерпілого. Систематичне приниження людської гідності потерпілого роз'яснено у п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України, де зазначено, що систематичне приниження людської гідності – тривале принизливе ставлення до потерпілої особи, наприклад, постійні образи, знущання над ним та інше [5]. Розірвання шлюбних відносин, подружжя зрада, законне та правомірне звільнення, а також повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але є достовірними та відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися в необразливій чи цинічній формі) не можуть кваліфікуватися за ст. 120 КК України.

Цей злочин має матеріальний склад та є закінченим із моменту доведення до самогубства або замаху на нього. Часто він є продовжуваним злочином, адже схилення та позбавлення життя з боку потерпілого може бути вчинено в різних місцях.

Суб'єктивна сторона злочину – це внутрішнє ставлення особи до діяння, яке вона вчинила, та ставлення до суспільно небезпечних наслідків, що настали унаслідок цього діяння. Оскільки цей злочин має матеріальний склад, то він має обов'язкові ознаки об'єктивної сторони, як-от: суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними. Якщо злочин вважається закінченим із моменту настання певних наслідків, то обов'язковою є суб'єктивна сторона злочину, тобто психічне ставлення особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння, до наслідків, що настали від цього діяння. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина. Одні автори вважають, що доведення до самогубства може бути вчинене у формі як умислу, так і необережності. Інші дослідники зазначають, що доведення до самогубства або замаху на нього може бути вчинене як із прямих, так і з непрямих умислом. Цілком обґрунтованою є думка О.А. Гусак, яка вважає, що цей злочин може бути здійснений тільки у формі прямого умислу, адже для кваліфікації цього злочину необхідно встановити саме цілеспрямовані дії особи, що сприяли формуванню рішучості потерпілого щодо позбавлення себе життя. Тобто дії винного мають чітко відображати прагнення до того, щоб потерпілий позбавив себе життя або вчинив замах на нього. Інакше будь-яка обставина, наприклад, звільнення, невдалий жарт сприятимуть вчиненню самогубства, хоча дії «винного» були правомірними та не мали на меті доведення до самогубства особи. Та особа, винна у цьому випадку, буде підлягати покаранню за ст. 120 КК України [9, с. 213].

Є певна складність встановлення причинного зв'язку між діями винного та смертю потерпілого, що ускладнює доведення вини в цьому злочині. Тому призначення та проведення різноманітних судових експертиз у справах про доведення до самогубства є одним з основних джерел

отримання доказової інформації. Експертиза встановлює причину смерті потерпілого, психічний стан потерпілого, в якому він перебував до вчинення самогубства, та причинний зв'язок між діями підозрюваного чи обвинуваченого та психічним станом потерпілого [7, с. 890].

Суб'єкт цього злочину – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Поведінка злочинця під час вчинення злочинних дій пов'язана з моральними, психологічними проявами та властивостями. Психологи в особі злочинця вирізняють такі дефекти: індивідуальна правосвідомість, патологія потреб сфери особистості та психічного розвитку. До найбільш загальних рис насильницьких злочинців зараховують егоїзм, нехтування інтересів і думки членів суспільства, відсутність здатності й бажання поставити себе на місце потерпілого, жорстокість, афективний характер поведінки [9, с. 88–92]. Оскільки саме самогубство або замах на нього кримінальної відповідальності не тягне, підбурювання до самогубства і пособництво в самогубстві також не караються законом [6, с. 56].

Висновки. Злочин, передбачений ст. 120 КК України, належить до злочинів проти життя, але він не охоплюється поняттям «вбивство», адже потерпілий своїми руками позбавляє себе життя. Цей злочин є специфічним, бо винуватий не вчиняє об'єктивної сторони щодо вбивства, а лише підштовхує до цього винного способом шантажу, жорсткого поводження. Проблема самогубства є досить актуальною та потребує більшого захисту. Нині, на нашу думку, є кілька проблемних аспектів відповідальності за цей злочин. Щодо суб'єктивної сторони, а саме вини, форма вини має виражатися лише в прямому чи непрямому умислі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III, зі змінами і доповненнями станом на 13.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Сосніна О.В. До питання щодо удосконалення норм про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 87–98.
4. Гусак О.А. Об'єкт доведення до самогубства: сучасний погляд. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2012. Т. 17. Вип. 1/2 (16/17). С. 171–175.
5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>.
6. Керик Л.І. Способи доведення до самогубства. *Проблеми законності* : Респ. міжвідом. наук. збірник / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 96. С. 186–191.
7. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. / за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 680 с.
8. Кривоконь Д.А. Доведення до самогубства: кримінально-правовий аналіз. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 888–892.
9. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони доведення до самогубства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 69. С. 211–215.
10. Коновалова В.Е. Основы юридической психологии : учебник / под ред. В.Е. Коновалова, В.Ю. Шепитько. Харьков : Одиссей, 2005. 352 с.